

WPROWADZENIE

Nie ma anglosaskiego prawnika, który nie zaznajomiłby się w trakcie przygotowywania do zawodu adwokata ze sztuką prowadzenia przesłuchań krzyżowych, czyli z *cross-examination*. Wśród bogatej literatury przedmiotu do absolutnie podstawowych pozycji, by nie rzec do kanonu, należy książka, która powstała przed ponad stu laty jako wskazówki doświadczonego adwokata dla jego synów. Jej autorem jest Francis Lewis Wellman – wzięty adwokat procesualista z Nowego Jorku. Chociaż nie był najgłośniejszym adwokatem swoich czasów, dziś jest jednym z nielicznych ze swego pokolenia, którego nazwisko na stałe weszło do dziejów sztuki obrończej, a to właśnie za sprawą książki wydanej po raz pierwszy w 1903 roku nakładem popularnej oficyny The Macmillan Company.

Francis Lewis Wellman urodził się 29 lipca 1854 r. w Brookline w stanie Massachusetts. Był potomkiem Francisa Lewisa, trzeciego sygnatariusza Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych, oraz Morgana Lewisa, m.in. członka Senatu Nowego Jorku, a później gubernatora Nowego Jorku. Ojcem Francisa Lewisa był William A. Wellman, a matką Matilda Gouverneur Ogden (1817–1901). Miał czworo rodzeństwa: braci Williama Augustusa i Arthura oraz siostry Mary Fairlie oraz Ewę¹. Zdobył znakomite wykształcenie. Jako najlepszy student w 1878 r. ukończył prawo na Uniwersytecie Harvarda (LL.B. – *Bachelor of Laws*). Następnie przez kilka lat prowadził zajęcia na macierzystej uczelni, a także w Boston Law School.

¹ *The Ogden Family in America, Elizabethtown Branch and Their English Ancestry. John Ogden, the Pilgrim and His Descendants 1640–1906, Their History, Biography & Genealogy*, compiled by William Ogden Wheeler, edited by Lawrence van Alstyne and rev. Charles Burr Ogden, Ph.D., J. B. Lippincott Company Philadelphia [1907], s. 156, 276.

Równolegle rozpoczął praktykę adwokacką. W 1883 r. przeniósł się do Nowego Jorku i dołączył do New York City Corporation Counsel's. Reprezentował miasto Nowy Jork w wielu postępowaniach cywilnych. W 1891 r. został powołany na pierwszego *assistant district attorney* hrabstwa Nowego Jorku. Jako adwokat sądowy występował w wielu głośnych procesach. W prowadzonych przez niego sprawach dochodziło do zaskakujących zwrotów akcji, których dokonywał dzięki przesłuchaniom krzyżowym. Podkreślał zawsze, że nie były one efektem sztuczek, ale solidnego przygotowania.

Wellman był trzykrotnie żonaty. Z pierwszego małżeństwa, z Corą Allan (zm. 1890), miał dwóch synów: Roderica i Allena, z drugiego małżeństwa, z Edith Watson (zm. 1892), córkę Corę Edith. W trzecim małżeństwie, z Emmą Juch, nie miał dzieci².

Jak wspomniano, prezentowaną książkę autor dedykował synom. Wiemy, że jeden z nich, Roderic, ur. 16 kwietnia 1882 r. w Brooklynie, w 1906 r. ukończył Uniwersytet Harvarda ze stopniem LL.B³. Młodszy z braci, Allen, urodzony w 1884 r., ukończył ten sam uniwersytet ze stopniem LL.B. w 1908 r.⁴ W czasie pisania książki przez Francisca Lewisa Wellmana synowie nie rozpoczęli jeszcze studiów prawniczych, studiowali dopiero na wydziale sztuk (wstępnym), ale – jak napisał ojciec w dedykacji – „wyrazili wolę wstąpienia do adwokatury”. Gdy kończyli studia, Francis Lewis był członkiem Holmes Law Club oraz adwokatury nowojorskiej, a kancelarię adwokacką prowadził przy Wall Street 54. Rodzina Wellmanów mieszkała wówczas przy tej samej ulicy pod numerem 15⁵. Dziś budynki te nie istnieją.

Francis Lewis Wellman nie mógł się spodziewać, że jego praktyczny poradnik dla adwokatów osiągnie taki sukces i stanie się na pokolenia bestsellerem, podstawą w kształceniu adwokatów, wejdzie do wąskiego kanonu książek, które powinien znać każdy adwokat sądowy. Jeszcze za jego życia był on wielokrotnie wznawiany i uzupełniany. Nie zmieniło się to po jego śmierci, która nastąpiła 9 czerwca 1942 r. – w szacownym wieku 87 lat. Umarł jako spełniony adwokat i autorytet prawniczy.

² *The Ogden Family in America, Elizabethtown Branch and Their English Ancestry. John Ogden, the Pilgrim and His Descendants 1640–1906*, s. 276.

³ Charles Warren, *History of the Harvard Law School and of Early Legal Conditions in America*, vol. I, New York: Lewis Publishing Company 1908, s. 346.

⁴ *Harvard Alumni Directory*, Harvard University 1914, s. 853, 1466.

⁵ *The Ogden Family in America, Elizabethtown Branch and Their English Ancestry. John Ogden, the Pilgrim and His Descendants 1640–1906*, s. 276.

Wypada odnotować, że poza pierwszym i zarazem najbardziej znanym dziełem o sztuce przesłuchania sądowego Francis Lewis Wellman napisał jeszcze książki: *Day in Court or the Subtle Arts of Great Advocates*⁶, *Gentlemen of the Jury: Reminiscences of Thirty Years at the Bar*⁷, *Luck and Opportunity: Recollections*⁸, *Success in Court*⁹ (wspólnie z innymi adwokatami). Żadna z nich nie zdobyła choćby części sławy pierwszej.

W krajach systemu prawnego *Common Law* książka Wellmana jest stale wznawiana i cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem wśród kolejnych pokoleń prawników. Jest także chętnie cytowana przez autorów współczesnych publikacji z zakresu *trial advocacy*, sztuki perswazji, a nawet nauk o komunikacji w biznesie czy w poradnikach procesowych dla biegłych lekarzy¹⁰. O uniwersalnym charakterze wskazówek w niej zawartych niech świadczy to, że doczekała się kilku wersji językowych, m.in. włoskiej¹¹, rosyjskiej¹² i tradycyjnej chińskiej¹³.

Prace nad polskim przekładem *The Art of Cross-Examination* rozpoczęliśmy w 2013 r. W pierwotnym założeniu książka miała się ukazać po wprowadzeniu w Polsce modelu tzw. kontradyktoryjnego procesu karnego, który zakładała ograniczenie prawa członków składu orzekającego do zadawania pytań osobie przesłuchiwanej tylko w „wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami”. Jak to zwykle bywa, problemy dnia codziennego uniemożliwiły ukończenie przekładu w czasie epizodycznego

⁶ F.L. Wellman, *Day in Court or the Subtle Arts of Great Advocates*, New York, The Macmillan Company 1910, s. 257.

⁷ F.L. Wellman, *Gentlemen of the Jury: Reminiscences of Thirty Years at the Bar*, New York 1937, s. 298.

⁸ F.L. Wellman, *Luck and Opportunity: Recollections*, New York 1938, s. 214.

⁹ *Success in Court*, by Francis L. Wellman, we współpracy z dziewięcioma prominentnymi amerykańskimi adwokatami procesualistami, New York 1941, s. 404.

¹⁰ Zob. m.in. Terry J. Fadem, *The Art of Asking: Ask Better Questions, Get Better Answers*, FT Press, 2009, New Jersey; Richard E. Anderson, *Medical Malpractice: A Physician's Sourcebook*, New Jersey 2007; George Pullman, *Persuasion: History, Theory, Practice*, Indianapolis 2013.

¹¹ Francis L. Wellman, *L'arte della cross-examination*, Milano 2009.

¹² Франсис Люис Веллман, *Искусство перекрестного вопроса*, пер. с англ. К.Адамович, Москва 2011, s. 294 (z serii: Адвокатская практика).

¹³ Francis L. Wellman, *交叉詢問的藝術*, Taiwan 1999.

obowiązywania tych przepisów. Nie zmienia to jednak faktu, że w sztuce obrończej umiejętności, o których pisze Wellman, są przydatne.

Instytucja przesłuchania krzyżowego (*cross-examination*) nie została recypowana do większości procedur państw w kontynentalnym systemie prawa, w tym także do polskich ustaw procesowych. W systemach anglosaskich przyjmuje się założenie, że osoba powołana do składania zeznań nie jest „świadkiem w sprawie”, ale jest świadkiem powołującej ją strony. Sprawdzeniu wiarygodności, spostrzegawczości, nieświadomej stronniczości i tym podobnych cech świadka powołanego na wniosek przeciwnika procesowego służy przesłuchanie krzyżowe, w którego toku możliwe jest zadawanie sugerujących pytań. W Polsce zakaz zadawania takich pytań jest unormowany wyraźnie w procedurze karnej, ale uzus sądowy i dość skąpe stanowisko judykatury oraz doktryny rozciągają go także na postępowanie cywilne.

Procesualista polski może się zastanawiać, co – w związku z powyższymi uwagami – lektura książki Wellmana wniesie do jego praktyki. Na pewno służy ona refleksji. Mając węższe możliwości przesłuchania świadków/biegłych, mamy po prostu wyżej postawioną poprzeczkę. Na wynik sprawy często nie wpływają wyłącznie argumenty natury czysto jurydycznej. Tam, gdzie sporny jest stan faktyczny, a jego ustalenie wymaga korzystania z osobowych źródeł dowodowych, z pewnością bardzo ważne są umiejętności adwokackie, o których przeczytamy u Wellmana. Banalne jest stwierdzenie, że adwokat, przygotowując się do prowadzenia sprawy, powinien wiedzieć, co chce wykazać i za pomocą jakich środków dowodowych. Dotyczy to zarówno wydobywania zeznań korzystnych dla klienta, jak i obalania zeznań dla niego niekorzystnych. Nie nazywamy tego przesłuchaniem krzyżowym, ale przecież siłą rzeczy, mniej lub bardziej świadomie, stosujemy techniki znane z *cross-examination*. To, czy zostaną zadawane przez nas świadkowi lub biegłemu pytania, czy też zostaną uchylone przez sąd, zależy w dużej mierze od ich formy, stylu, szyku – od warsztatu i sprytu – sztuki oratorskiej. Oczywiście do uwzględnienia na sali sądowej pozostaje wiele innych aspektów, które w znacznej mierze wynikają z doświadczenia. Tego żadna publikacja nie zastąpi.

Książka napisana jest prostym językiem w formule „zasada – przykład” i zawiera wiele elementów humorystycznych – przypadków przesłuchań, których wynik nierzadko zaskakuje. Radzimy ją czytać uważnie, z refleksją nad kontekstem historycznym, w którym jest osadzona. Inaczej ryzykuje się

pominięciu niektórych smaczków, szczególnie ze styku „zasady” z „przykładem”.

Tłumacz starał się niekiedy przybliżyć kontekst spraw omawianych przez autora na podstawie własnych poszukiwań. Opisywał ów kontekst w nawiasach w tekście, a gdy wymagało to szerszej prezentacji – w przypisach na dole strony. Przekład nie wszędzie ma charakter dosłowny. Przykładowo w rozdziale poświęconym sylwetkom wybitnych cross-examinerów we fragmencie o Charlesie Russellu na określenie celności zadawanych przez niego pytań użyto zwrotu: *Master Charlie is bonding very straight*, co można przełożyć na wiele sposobów; dosłownie na: *Mistrz Charlie wyjątkowo prosto wyprowadza kulę kręglarską*, mniej dosłownie na: *Mistrz Charlie wyjątkowo wymierza celne ciosy*. Kierując się jednak potrzebą zapewnienia Czytelnikowi wygodnej lektury, zastępowano podobne zwroty związkami frazeologicznymi spotykanymi w języku polskim, a zatem wskazany fragment przetłumaczono: *Mistrz Charlie wyjątkowo celnie strzela gole*.

Pierwotnie mieliśmy spolszczyć całą książkę Wellmana, pojawił się jednak pomysł, aby wydanie było dwujęzyczne. Z uwagi na fakt, że druga część ma mniejsze znaczenie, postanowiliśmy jej nie tłumaczyć, a wydrukować jedynie w wersji angielskiej. Doszliśmy też do przekonania, że materiały szkoleniowe z części drugiej mogą być uzupełnione pojawiającymi się w ostatnich latach publikacjami współczesnymi. Przykładem może być książka omówiona na łamach „Palestry” (Nr 11 z 2016 r.) – *Adwokat diabła* Iana Morleya¹⁴. Nawiasem mówiąc, Morley napisał, że książkę Francisa Wellmana „z pewnością każdy adwokat powinien przeczytać”, i dodał: „Na początek. Poszukaj tych książek teraz”¹⁵ – wskazując na dzieło Wellmana oraz *The Art of the Advocate* Richarda Du Canna.

Pozostaje nam życzyć Czytelnikowi przyjemnej i pouczającej lektury, a na jej kanwie refleksji nad sztuką obrończą. Liczymy, że choć w małym stopniu książka Francisa Lewisa Wellmana będzie przydatna w praktyce lub – po prostu – w życiu.

SSN, dr hab., prof. UW Adam Redzik, adw. Julian J. Bąkowski

¹⁴ A. Bąkowski, J. Bąkowski, *Rady angielskiego kolegi*, Palestra 2016, Nr 11, s. 151.

¹⁵ I. Morley, *Adwokat diabła. Krótki traktat o tym, jak być naprawdę dobrym w sądzie*, Kancelaria Radcy Prawnego Piotr Staroń, Warszawa 2014, s. 15.